

Magyar népdal, magyar nóta

(Tanulmányvázlat)

A magyar néptömegek elszakadtak a népdaloktól, szinte idegeneknek hallják őket, s szívesebben hallgatják a magyar nótát. Egyik-másik faluban sikerült még mesterségesen megmenteni a népi szokásokkal, táncokkal együtt a népdalokat is. De két év előtt magam voltam a tanuja annak, hogy Kupuszinán, ahol a legtisztábban őrizték még meg a régi szokásokat építkezésben, életformában, lakodalmas szokásokban, a lakodalmon a trombitazenekar a régi tisztaságában megőrzött népi tánchoz a »Tri tenkiszta« című dalt és a Halleluja című amerikai éneket játszotta — csárdásütemben. Az angol gyermek bölcsőjében ismerkedik meg a legrégebbi népdalokkal, a világszerte ismert orosz népdalok nálunk is közismertek. A neapolitánákat — olasz dalokat — minden városi gyerek füttyüli, a délszláv népdalok, köztük, velük együtt, a macedón dalok is, beleitatódtak mindennapi életünkbe. Néger bölcsődalokat is ismerünk. Tömegeinkre lassanként már minden hat, hangulatát minden fel tudja kelteni. Csak a magyar népdaltól idegenkedik.

Ez nem elszigetelt vajdasági jelenség. Okait nem is kutathatjuk elszigetelten. S ha bennünket természetszerűleg elsősorban a vajdasági következmények érdekelnek is, általában a magyar nép sajátos körülményeinek és helyzetének, különleges történelmi fejlődésének és történelmi adottságainak következménye az, hogy a magyar népdal elemeit továbbtenyésztő és fejlesztő magyar nóta veszedelmes politikai eszközzé vált, eszközzé arra, hogy szolgálalkúséget neveljen a magyar tömegekbe. Talán a lengyeleknél, — a cári önkényuralom idején, — lelünk ilyen jelenségeket, de különben egyetlen más népnél sem merült fel ilyen szembeállításban a népdalnak és a tulajdonképpen népi elemekből továbbfejlesztett műdalnak ez a politikai ellentéte. Sehol, másutt sem használták fel ennyire tudatosan a nemzetiesedés kultúrfejlődésében még a népi elemekből műdallá fejlődött zenét arra, hogy maga az elemeket adó nép ellen fordítsák, előbb azért, hogy a habsburgi uralommal szemben a fokozódó nemzeti öntudatot leszereljék, utóbb azért, hogy a Horthy-fasiszta rendszer irredenta uszításaival megbénítsák a tömegek fokozódó forradalmi felbuzdulását. Hatása alól a vajdasági magyarság sem menekülhetett. Előbb azért nem, mert a folyamat első szakasza idején, a kiegyezéstől az első világháború befejezéséig, közvetlenül a lefegyverző törvényes intézkedések alatt állott, utóbb, a két világháború között azért nem menekülhetett a félrevezető zenei befolyás alól, mert a régi Jugoszlávia elnyomó kisebbségi politikája idején természet-szerűleg erősebben hatott a kevésbé felvilágosult tömegekre a zenébe kurkolt irredentizmus.

Mivel ezt az írást zenei tanulmányvázlatnak, alapfogalmak — a népdal és a nóta alapfogalmai — ismertetőjének szántam, igyekszem megmaradni a zene történelmi jelenségének ismertetése mellett. Elkerülhetetlen azonban, hogy éppen ennek a két mesterségesen egymással szembeállított zenei jelenségnek a fűrkészése közben fel ne figyeljünk a jelenségek politikai hátterére is. Végeredményben a zene, mint minden művészet, társadalmi jelenség. Fejlődését ugyanúgy a társadalom gazdasági alapjai, s visszaható felépítményei szabták meg, mint minden művészetét. Az pedig, hogy a magyar néptől még a zenéjét is elrabolták, a magyar népnek még zenei szórakozását is megmérgezték azért, hogy politikai célokra ellene felhasználhassák, pusztán ténymegállapítás, s azoknak a bűne, akik ezt elkövezték. A tények megállapításának célja éppen az, hogy elősegítsem a magyar nép és a népzene egymásra találását, s a magyar tömegek felszabadult lélekkel élvezhessék a lelkükből lelkedzett népdalokat, az igazán szép, mesterkéeltségtől és mérgező szándéktól mentes nótákat is.

I.

Mi a népdal? Erre pontos feleletet aligha adhatunk. Child, a népballada költészet nagy angol kutatója, s vele együtt a német és olasz kutatók, de Bartók, Kodály és Ortutay is egyaránt kitérnek a feleletadás elől. Közélebről talán, úgy határozhatnók meg, népdal az, amit a nép dalos ösztöne, dalos kedve megteremtett, és magáénak vállalt. A népi műveltség soha, sehol, semmilyen fejlődési fokon nem tisztelte az eredetiség irodalmias követeléseit, nem jegyez meg szerzői neveket, dallamokban sem megbízható, s szövegben is könnyen eltér az eredetitől.¹ A népdal egyik biztos jellegzetessége, hogy feltétlenül együtt születik a szöveggel, szervesen összetartozik. De ez az összetartozás az elterjedésben megbomlik. Éppen a dallam-émlékezőtehetség fogyatékoságai az első szülői az új daloknak.² Egy-egy hiányosan megjegyzett dallam felőllik, a dalkedvelő csak a szövegre, vagy az ütemre emlékezik, s dalos kedvében ahogy tudja, kiegészíti a dallamot. Ha nem emlékezik, a régi szövegre, újat keresik hozzá. Azt fájlalja benne, ami neki fáj, hiszen emlékezetében is az ragadt meg legerősebben, ami legközvetlenebbül érintette, a legtöbb emléket idézte fel, vagy a helyzetének, körülményeinek leginkább megfelelő hangulatot keltette benne. Megtörténik az is, hogy a szöveget jegyzik meg hiányosan, és a megjegyzett dallam nem vág hozzá. Ilyenkor, a megjegyzett szöveghez idomítják a dallamot, s kész az új dal. Ösztönös ez, nem tudatos, s nem is hivatásos zenészek műve. De éppen mert népi, a mindennapos jelenségekkel, a népiélet fájdalmaival, gondjaival, ritka örömeivel, aggodalmaival csalódásaival és olykor-olykor bekövetkező felderüléseivel függ össze. Minden dal valamilyen mélyen rejtett, csak ritkán felbukkanó érzésnek, hangulatnak, a napi gondokban, terhekben elnyűtt élet feltörő sóhajai nyomán zeng fel. Ahogyan a rímek játéka, s a mesélő kedv csábítja, megfogja a népi képzeletet, a közlebről pontosan nem ellenőrizhető zene támasztotta hangulatok is tudatossá nem vált és nem válható gondolatokból, érzésekből keletkeznek. A szövegekben mindenütt megnyilvánul az, ami a népi mesélő kedv során is fellelhető, hogy képletes fogalmakhoz menekül, csak azért, hogy igazi fájdalmát megtorlások veszélye nélkül kifejezhesse. Búját, baját, gondját nem mindig panaszolhatja el nyíltan, sőt, minél súlyosabb a panasz, annál inkább rejtegetnie kell. A magyar népdalokban ez a képleteség annál inkább rendszerré

1. Ortutay Gyula: Magyar népköltészi dalok gyűjteménye.

2. Kodály Zoltán: A magyar népzene.

válhatott, mert a magyar nép fejlődéstörténete több mint ezer, történelmileg ellenőrizhető, éven át ugyanazokat az elemeket tartalmazta: csak idegenbe forduló főnemességet, hol ide, hol oda hajló kismanesiséget, és mincstelen jobbágyokat ismer mindvégig.

A magyar nép meglehetősen zenekedvelő, ősi zenei ösztönei igen fejlettek, bár dalait az idegen utazók — a trubadúrokhoz és Minnesängerekhez viszonyítva — nagyon egyhangúaknak hallották.³ A feljegyzések, vagy később lejegyzett legendák egybehangzón arról tanuskodnak, hogy többnyire a munkát, az élet mindennapos megnyilatkozásait kísérte a dal. Vízhordó lányok, daráló malmot hajtó szolgálók, a faeke mellett megpihenő jobbágyok daláról szólnak a legendák. Természetesen a nép ritka mulatságain nem vettek részt sem íródiákok, sem földesurak, sem idegenek. S a munka egyenletes üteméhez szabott dalok az idegenek számára egyhangúak lehettek, hiszen szövegüket sem értették. Történelmi feljegyzések azonban nagyon sokat emlegetik ezt a daloló kedvet, s arról is az újabb felkutatott történelmi adatok tanuskodnak, hogy 1061-ben, a kereszténység elleni pogánylázadás idején a sámánok dalokkal uszították a népet. Az ének tehát nagyon erős hatóeszköz volt a magyar néplelek számára.

Minden más ennyire zenekedvelő népnél megkezdődött a műzene kifejlődése, különösen a reneszansz után. Magyarországon ez elmaradt, sőt még az sem következett be, ami német és francia területeken, hogy a korán kifejlődött olasz zene egyeduralmat teremtett volna. Királyi és főúri udvaroknál, ha a királyok és főurak nem voltak túlságosan műveletlenek, megfordultak idegen, nagyobbára olasz zenészek. Az igricek, — népi énekesekből vásári artistákká fejlődött, — serege egyenesen nemzetközi volt, vásárról-vásárra vándorolt, vitte magával a dalokat. Az uraságok udvarában tartott zenészek és az utóbb letelepített regősök is ellátogattak a kocsmákba, hogy mellékjövédelmet szerezzenek a szűkösen mért úripénzek mellé. De zenei hatásuk elmaradt, inkább ők kerültek a népi zene hatása és befolyása alá. Egyes kutatók abban látták hatásukat, hogy XV század körül átalakul a magyar népi ének formája, megszületett a dallamsorok jellegzetes ismétlése. Sokkal valószínűbb azonban, hogy ez a fejlődés természetes menete volt, hiszen a dallamsor ismétlések az európai zenében is nagyjából abban az időben fejlődtek ki, és szinte elképzelhetetlen, hogy egy mai értelemben vett »divatos« forma ilyen gyorsan behatolt volna a magyar nép közé. Az új forma, amelyet még sem Tinódi Lantos Sebestyén, sem az előtte, körülötte élt regősök nem ismertek.⁴ Nagyjából a mai véglegesen kialakult forma: alapsor, ugyanez öt hanggal magasabban, ennek megismétlése kisebb átmódosulással a befejező alapsor felé. Ennek másik változata: alapsor, ugyanez öt hanggal magasabban (kvint), új sor, alapsor, vagy a régebbi forma: alapsor, ugyanez öt hanggal magasabban, alapsor, alapsor.

II.

A magyar műzene abban a korban nem fejlődött, nem is fejlődhetett, legkevesebb a magyar népdalokból. Magyarországon azoknak a köröknek, amelyek más országokban — ha másért nem, a pompa kedvéért — elősegítették a művészi zene fejlődését, tehát a főúri, főpapi és polgári köröknek semmi közük sem volt a magyar néphez. Nem vélet-

3. A XV. század körül feljegyzett Gellér-legenda szerint Gellér püspökkel egy alkalommal beutazta Magyarországot Walter zenész is. Legújabbán megtalált jegyzetel gunyos megjegyzéseket tartalmaznak a magyar nép énekeinek egyhangúságáról, de ezeket a dalokat vízhordás, malomhajtás, konyhai munka, tehát mindig munka közben, a munka ütemével együtt hallotta, és a püspöknek azt a megjegyzést tette, hogy ez a munkához fűződő dalolás a „magyar harmónia”.

4. Horváth János: A középkori magyar vers ritmusa.

len, hanem magyar sajátosság, hogy a magyar nép a műzenéjét is a maga erejéből és erejével teremtette meg, urai nélkül, de jóval későbbi korszakban. Az akkori főnemesség idegenbe fordult, nagybárra alig tudott magyarul, a köznemesség hivatalosan latinul érintkezett, a magyar nyelvet nem ápolta, mert nyelvét nem tartotta alkalmasnak és érdemesnek erre. A köznemesség csak az időnkénti hasadások alatt vált valamennyire magyarrá. A török hódoltságig, a hódoltság százötven évi bennlétén át és a török hódoltság alóli felszabadítást követő különféle németesítő erőszakosságok idején az agyonsanyargatott, a Dózsa-lázadást megtorló Werbőczy-féle kegyetlen törvényektől sujtott nincstelen jobbágyok tartották fenn egyedül a nyelvet, a szájhagyományokat, a népköltészetet és vele a népdalokat is. A városi lakosságtól a nép nagy tömegei ebben semmi segítséget sem kaptak, mert a városokat kevés kivétellel mindennél idegen polgárság lakta.⁵ Amikor a kuruckorszakban bekövetkezik az újabb hasadás a köznemesség soraiban, ez a nép felé forduló köznemesség már tudatosan ápolta a nyelvet, a népköltészetet, de a műzene mégsem ebből fejlődött ki. Sőt, a kurucdalokat is csak jóval később jegyezték fel, a kor költőinek pedig számtalan verse idomult át népi ajakra, és vált egyszerűsített formában népi verssé, dallá. A főúri osztály nemcsak politikailag fordult állandóan idegenbe. Zenei téren is idegenben kereste a kultúrát. Ez a török hódoltság utáni első időszak az, amelyben fellelhetők annak nyomai, hogy rendszeresen elnyomják a népi éneklést, eltávolítják a főúri környezetből a népi élet minden megnyilatkozását. Különösen az egyház tevékenykedik ezen a téren.

A XVIII század második felében azonban határozott alakot ölt a nemzetiesedés folyamata. Az következik be, amit a magyar nép sohasem tett: hódítani kezd.⁶ Természetesen nem országhódításról, csak a népi jellegzetességek erős kiütkezéséről van szó, a mindent átfogó új közösségi érzet elhatalmasodik és behódolásra kényszeríti a köznemesség nagyobb részét, s vele együtt a túlnyomó többségben idegen, városi polgárságot is. Magától értetődik, hogy abban a korban még nincs szó arról, hogy a tömegek, a jobbágyosság helyzete gazdaságilag is javulna. Hiszen tudjuk, hogy a kuruc is ugyanúgy felkötötte a parasztot a kéménybe, ha nem kapta meg, amit akart, mint a labanc.⁷ De a meginduló nemzetiesedés folyamatában mégis ez, a paraszti által évszázadok pusztításán át átmentett magyar sajátosság domborodik ki, és kerekedik felül.

Ez a folyamat a zenei fejlődésben is érezteti hatását.⁸ Elsőnek Pálóczi Horváth Ádám gyűjti össze a népdalokat, főként a kurucdalokat, de páratlan gyűjteményében a 366 dal közül 43 saját szerzeménye, s valamennyi tisztára népi elemeket tartalmaz. Ennél régebbi műzene csak a históriásénekek alakjában maradt fenn, az úgynevezett Hofgreff-gyűjteményben. Tinódi és Sztárai Mihályon kívül e históriás énekek szerzői között nem akad zeneileg műveltebb komponista, s amellett a dallamok feljegyzése — lant, vagy hegedű kíséret nélkül, — annyira kezdetleges, hogy az előadás eleven erejét nem mentette át. A históriás énekek a 17. században eltűnnek, beleolvadnak a népi egyházi énekekbe, vagy a vásári énekesek dalolásába.⁹ A dallamok hosszúsága arra vall, hogy nagybárra az elbeszélő költészet kíséretéből kerültek ki, de zenei műveltségű művelőjük Pálóczi Horváth Ádámig nem akad. Vele egyidőben kezdődik az a folyamat, hogy a magyar főurak, akik udvaruknál kizá-

5. A szász városokban önálló német zenekultusz fejlődött ki, a többiben cseh és német zenészek éltek.

6. Szabolcsi Bence: Magyar zene.

7. Magyar Nemzet Története, kuruckor.

8. Lásd Zenei lexikon.

9. A 17. században a históriás énekeknek teljesen végeszakad.

rólak külföldi zenészeket tartottak, most a legtöbbet szélnek eresztik. Noha, kevés kivétellel születésük szerint is külföldiek, zenei műveltségük teljesen idegen. A zárt udvaroknál nem volt szabad a népi zenével foglalkozniok, a legtöbb nem tér vissza házájába. A zenészek letelepednek, természetesen elsősorban a városokban, de csodálatosképpen zenei alkotókészségüket így sem az idegen városi polgárságnak, hanem a nemzeti érzésnek rendelik alá és a polgárságot is magukkal ragadják. Ezek a zenészek, már csak zenei műveltségüknél fogva is, nagyon sok kultúraltabb idegen elemet visznek bele az újonnan keletkező zenei stílusba is. A sajátos magyar népi zenei motívum diadalmaskodik felettük, s valamennyien a népi zenei elemeket fejlesztik tovább.

Elsősorban is a verbungos¹¹ születik meg belőle. Ez annyira népi dallá válik, hogy gyakran nemcsak a szerzőt, de a dal eredetét is alig lehet hitelesen megállapítani. A verbungos már táncdal. Szlávból németté lett és onnan magyarba átvittetett neve és dallamvezetésében kultúraltabb zenei elemei ellenére ütemében, hangsúlyában, zengésében annyira jellegzetesen magyar, hogy az egész dalköltészetnek és az egész táncköltészetnek forrásává válik. A magyarság fejlődésében, nyilván érett már erre a nemzetiesedésre. A szabadszelleme behatolt. A kismemesség a megyei ellenállásban felelészti a kuruc hagyományokat, és a Mária Terézia korában teljesen megszédült főnemességgel szemben kezd ismét a nincstelen jobbágyasághoz húzni. Megkezdődik a nyelvápolás, a nyelvtisztozás, nyelvújítás, kezd felszínre törni egy egyetemesebb nemzeti érzés. Ezzel egyidejűleg a magyar népzene is bejut a műveltebb rétegbe, kialakul a magyar műzene egyszerűen azért, mert végre vannak kótatudó zenészek is.¹² Nem maradnak a városokban, kimennek a nép közé, vonzza őket a népi zene. Látszólag felelőtlen kóborlásuk azonban ténylegesen gyűjtőszendvedély, és a magyar nép sajátos zenei megnyilatkozását ezek az idegen zenészek jobban átérzik, mint a magyar urak. Többnyire kisebb jelentőségű zenészek, pedagógusok és elvárosiasodó cigányzenészek a dalköltők. A XIX század elején kibontakozó magyar műzenéjük már teljesen népi elemekkel telített, dallam és szöveg ugyanolyan szorosan összefügg, mint a népdalokban. A dallamvezetésben is erősen érezhető az öthangú magyar skála, az ismétlésekben rendszeressé teszik a XVI században kialakult magyar ismétlési formát. A néphez is nagyon sok eljut ebből, a kölcsönhatás a század elején nagyon élénk, különösen, mert a vásárt járó nép és falusi cigányzenészei hamar megtanulják ezeket a műdalokat. Ha akad is ezekben idegenes, kultúraltabb zenei elem, a nép a maga dalolóképességéhez idomítja, leegyszerűsíti a dalokat.¹³ Ebben a leegyszerűsített formában népdallá válik a műdal, a zenészek viszont egyre több népdalt dolgoznak fel műdallá.¹⁴ A kölcsönhatás nagyon egészséges, a magyar nóta egészségesebben fejlődik, mint a költészet. De ez az egészséges fejlődés csak addig tart, amíg maga a társadalom belső fejlődése egészséges, a feszítőerők még valóban előrevisznek, a forradalom felé.

10. A Kismartonban, hivatalosan lakáji rangban élő Haydn nagyon sok művélből bukkannak elő magyaros dallamok, s néhány évtizeddel később Beethovent is meg ragadták ezek a dallamok.

11. A magyaros műzene első formája.

12. A „nóta” meghatározás is ebből keletkezik. Nóta eredeti jelentése „hangjegy, dallam”, a XVI. század első felében a konyhalatínból, nóta: jegy, hangjegy átvétele. Lásd Bárczi Géza: Magyar Szófejtő Szótár.

13. Kodály Zoltán: Magyar népzene.

14. Amikor a német zenészek első kultúraltabb hatását a költészetben is idegen elemek befolyásának jelensége kíséri, Kölcsey Ferenc — még Petőfi előtt — riadtan figyelmeztet: „Ugy vélem, hogy a való nemzeti poesis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni; szükség tehát, hogy párdalainkra így céllal vessünk tekintetet. (Nemzeti hagyományok).

III.

A század második felében, különösen az 1867-es kiegyezés után a helyzet teljesen megváltozik. Maga a kismemesség gentryvé válik, a birtokán uraskodik, vagy a megyei ellenállás túlhaladott hagyományainak túlzott ápolásával elpolgáriasodik, kiváltságos és kizárólagos hivatalnoki karrá fejlődik. És mindazt, amit a nép az évszázadokon át mentett, nyelvet, költészetet, dalt a nép ellen fordít. A folyamat egyebekben nem magyar sajátosság, a nemzetiesedés és a nemzet kialakulásának folyamata mindenütt ugyanaz. De az magyar sajátosság, hogy a művészetet és elsősorban a néphez legközvetlenebbül eljutó művészetet, a népdalt a kultúraltabb műdal alakjában a nép ellen fordítják.¹⁵

Sajnos, okmányok nem állnak rendelkezésünkre annak ellenőrzésére, mikor vált tudatossá és szándékossá a dal, mint eszköz felhasználása arra, hogy szolgálékúséget neveljen. Magyarországon, ahol ezek a levéltárak felielhetők, nem hoztak még nyilvánosságra adatokat. De kortörténeti okmányok nélkül is megállapítható, hogy az 1867-es kiegyezést követő politika iskolapolitikájában az iskola anyagot a »kiegyezési szellem« nevelésére használja fel. 1868-ban bevezetik az általános tankötelezettséget, és az Eötvös-féle tanügyi program irányt szab a versek és dalok összeválogatásának. A tankönyvek csepegnek a királyhústól, a forradalmi verseket gondosan kigyomlálják, az összegyűjtött munkák összetételét is meghamisítják. Petőfi csak szerelmi daltok, Arany pusztán ballada író. A Talpra magyart és egy-két más hasonló verset nem lehet elsikkasztani a köztudatból, de tartalmilag ugyanúgy meghamisítják, mint a március 15-ike jelentőségét. Arany Toldiját is csak szép történetnek és szép verselesnek tanítják, vigyáznak, nehogy bárki is észrevegye, hogy Arany ebben, a pór Toldi Miklóst szembeállítja, és győzelemre vezeti a főurak ellen. Természetesen a többi költő sem jár jobban. S az énekoktatásban ugyanez történik. Az iskola nem hatol el egészen a néphez. Gróf Klebelsberg Kúnó, Horthy hírhedt fasiszta kultuszminisztere jegyezte fel 1930-ban: »A tankötelezettséget 1868-ban bevezették Magyarországon, de ma még a nyolcmillió Magyarországon hatévesnél idősebb lakosságából egy millió az írástudatlan.«¹⁶

De a dal messzebb hatol, a kóbor zenészek, vásári daloskönyvárúrok éneke elhatol a legtávolabbi zugokig. Ez a nóta többé nem a feltörő nemzet életerejének megnyilatkozása. Nincs benne lázadás, elégedetlenség, jobb sorsra törés, határozott és erős akarat. A pusztuló gentry lelkét tükrözi vissza, túlteng benne a reménytelen lemondás hangja.¹⁷ A dal már kizárólag szerelemről szól, mintha a magyar néptömeg életének ezernyi megnyilvánulásában semmi más lényeges és semmi más gondotadó nem volna. A nóta teljesen elszakad a népdaltól. Előbb szövegben, azután dallamformában és dallamvezetésben is. A szövegben azt a képletességet, ahogyan a népdal gyakran csak képletesen fejezi ki, amit el akar mondani, ostoba első sorra sorvasztják, amelynek semmi köze a dal tartalmához. Modoros és erőltetetten népieskedő ez. Amikor azután az iskolai félreneveléssel, búcsúk és vásárok énekeivel megfertőzött ifjúság és az úri dáridón leskelődő cselédség mérgezéséhez a huszas évek derekán hozzájárul a rádió is, a népdal ismét a kunyhóba szorul.¹⁸ Megismétlődik a magyar mult, megint csak a nép legszegényebb, legnincstelenebb rétege

15. Napjainkban ezt a jelenséget az angolszász irodalomban találhatjuk meg. A Wall-street bankárainak, még a Rockefeller-művek kezdeményezésére, van egy művészeti központjuk, amely minden veszedelmesnek látszó haladószelemű író, zenészt, festőt igyekszik lepélni és megnyerni. Lásd Howard Fast feljegyzéseit.

16. Andits Erzsébet: A fasiszmus Magyarországon című füzetéből átvett idézet.

17. Bartók Béla magyar néptanulmányai.

18. L. Kodály Zoltán: Magyar népzene.

őrzi a népi hagyományokat, s menti meg egészségben, épségben nemcsak daloskincsének egy részét, de dalérzékét is. »A falu, KOSSUTH népe, tele feszítőerőkkel, s annyi csalódás után is örökké remélő optimizmussal, dalaiban ennek ad hangot.«¹⁹ A lankadó életkedv, az örökös halálvágy elleni reakció az új népdal. Mesterkéltséggel ellágyulások és csicsergések helyett újra a nagyapák monumentálisabb hangja csendül fel. A magyar szegény-paraszt egy-két évtized múlva már nem tudja, hol a nagyapja, vagy nagyanyja sirja. De a gyermekkorában, a munkaidőben otthonhagyott nagyapától, vagy nagyanyjától hallott dalokra tudat alatt még emlékezik, s ha alkalom van rá, tudatosodnak ezek a dalemlékek. De ez csak a kunyhókban lehetséges fel, ahova a legkevesebb külső hatás jut el, s ahol nem igyekeztek a nagygazdák »úri nótáit« játszani. Szorosan összefüggött ez a falu társadalmi összetételével. Az újabb dalok, amelyek a külső zenei hatás alatt eljutnak esetleg a falu legszegényebb rétegéhez is, csak a felületen maradnak. A nagygazda szégyelne mást húzatni, de a fonóban — ahol még van, — téli munkák közben a fiatalság nem az új, hanem a régi dalokat énekli, bár a falu íratlan illemtörvénye, — amely szerint a fiatalságnak a kiváltsága az ének, az idősebbek csak ritka alkalmakkor énekelhetnek — veszedelmes a régi dalkészletek megőrzésére.

Nagy megrázkódtatások hozzák csak erősebben felszínre a dalos kedvet és támasztják fel a régi, tudat alatt megőrzött dalkészletet. Az első világháború nagy megrázkódtatása hihetetlen bőséggel ontotta az új népdalokat, amelyekben sokszor csak a szöveg volt új, a dallam valahonnan egészen mélyről, egészen régről öröklődött át. Meglepő azonban, hogy bár a népdalok gazdagabb, dúsabb áradata 1848-tól 1915-ig majdnem szünetelt, a folytatás pontosan olyan volt dallamvezetésben, formában, sőt szövegformákban is, mintha nem is lett volna közben szünet.

De a két világháború közötti időszakban a népköltészet, dalköltészet megint megbénul. A külső zenei hatás itt, Vajdaságban is sokkal erősebbé válik. A nincstelenek kénytelenek munkakeresőbe szertevándorolni, a városok zeneforrásaihoz kerülnek, öntudatlanul felszedik a nótát a dalok helyébe, főként az éhségük, nincstelenségük gondjainak eltérésére szánt irredenta nótákat. Amit Werbőczy kegyetlen jobágytörvényei, a Habsburg császárok megtorlásai, az önkénykorszakok terrorrendszere nem tudott elérni, azt a nóta elérte. A magyar parasztnem bújást vetette a felszántott császári udvarba, nem nincstelenségét, kifosztottságát panaszkolta a dalban, nem fohászodott, csak szerelmi badarságokról, bánatról énekelt, és azt siratta, hogy nem akar az ökörcsorda legelni. A magyar parasztság lelkén elhatalmasodott, ha felületen is, a szolgálalkúség.

Harminc év alatt már új nemzedékek cseperedtek fel. A legújabbak a már felszabadulásban felcseperedők, megútták az irredenta dalokat, a félrevezető nótát is, de messzire elszakadtak a népdaloktól, és nem tudnak visszatérni. Emlékezetükben még élénkebben élnek a tetszősebb, csillogóbb, de csak felszínes hangulatokat kifejező, érzékeltető nóták. Az egykori nagygazda elemek befolyása zeneileg még erősebben érezhető falun, mint egyebütt. Ezért az új nemzedékek csak nehezen értik meg a mélyebb érzésekből feltörő, a közösségérzet, közösségtudat meleg hangulatát keltő népdalokat. Az idősebbek, akik többé nem nincstelenek, ebben még mindig azt látják maguk előtt, hogy az egykor anyyira irigyelt nagygazdák csak az úri nótákat játszották és most, hogy a földreformban maguk is földhöz jutottak, tudat alatt még bennük él a vágy az után az életforma után. A nóták hamis hangulata tehát még rabságban tartja lelkét. Ezek miatt a tudat alatti elképzelések miatt,

19. L. Kodály Zoltán: Magyar népzene.

amelyeket a legerősebben a dal befolyásol, mert az hátol leginkább a tudat alatti képzelet és érzésvilágba, szolgálétkéségéből még nem tud kiszabadulni. Az idegéletébe befészkelődött indulatok még visszafelé húzzák, s a nótáknak nagyjából ez is volt a céljuk.

A vajdasági magyarság lelki felszabadítása, belső idegéletének igazi felszabadítása nem oldható meg a dalok kérdésének megoldása nélkül. Ez a nagy tömeg, — mindig elsősorban a falusi, kisvárosi tömegről van szó, mert a városi, ipari tömegek erősebben az utca, a zajok, a gyakoribb zenélések befolyása alatt állnak, — még nem érzi eléggé, hogy ma szabadon énekelheti a nép ősi dalaiba fojtott fájdalmak, panaszok, keserőségek dalát is, s szabadon szólaltathatja meg lázadó, forrongó őseinek énekeit. Azokat a dalokat, amelyeket tüzzel-vassal ki akartak irtani forrongó, elégedetlen lelkéből, hogy letörjék nyugtalanságát. Ma szabadon énekelhet mindarról, amit évszázadokon át dalba kellett fojtania, hiszen ma éli a forradalmat, a felszabadulás forradalmát. A nóták azért nem vesznek majd el, hiszen vannak közöttük szépek tetszetősek is. De mai szocialista forradalmi korszakunkban végre szabadon énekelhetjük, népi dalainkat. Éljük ezzel a kivívott joggal! Zengjenek felszabadultan a nép igazi dalai!

Sulhóf József